

Evropská unie jako globální aktér

K veřejnému mínění ve vybraných neevropských zemích

Lukáš Novotný

European Union as a global actor

Abstract: This article deals with the analysis of public opinion in the non-European countries and with their view about the European Union. The study is not yet an analysis of foreign and trade policies of these countries, but it based on the opinions of their inhabitants. The citizens of these countries assessed the EU as "soft power" and as an economic superpower. Highly valued are the activities in the field of peaceful reconstruction of the former war regions, however, it is alleged that it uses few use its economical potential in resolving conflicts. However the Union is criticized for their protectionist policies in the import. Politically remains the union largely unimportant player in international relations.

Keywords: European Union, soft power, public opinion, non-European countries.

Úvod

Před nedávnem vzniklé funkce stálého („nerotujícího“) předsedy Evropské rady a Vysoké komisařky pro zahraniční a bezpečnostní politiku Evropské unie mají za cíl posílit funkci Evropské unie jako globálního aktéra v mezinárodních vztazích. Odpovídá tomu politická rétorika v Evropě, přičemž zejména v posledních pramenech evropského práva (Smlouva z Nice a Lisabonská smlouva) se stále častěji skloňují výroky o globální odpovědnosti unie [Fiala, Pitrová 2009: 646]. Podle této sebedefinice, vyjádřené zejména v Lisabonské smlouvě, nemá být EU jen globální mocností, ale především „jinou“ alternativou vůči ostatním aktérům, která má na základě svých kulturních kořenů, své historie a institucionálních rámcových podmínek šířit pozitivní hodnoty a která upřednostňuje společné normy nad národními zájmy. Odborníci na mezinárodní vztahy, ale i novináři se snaží tuto specifickou roli unie popsat pojmy jako *soft power* [Nye 2004], „civilní“ či „sametová moc“ (*velvet power*), „normativní prostor“ či „Skandinávie světa“. V tomto pojetí má být Evropská unie „lepším“ globálním aktérem – zejména „lepším“ než ti aktéři, kteří vyznávají násilí jako jednu z metod řešení konfliktů – a jedním z mála pozitivních příkladů uskutečnění koncepce supranacionality [Druálak 2003: 187].

Tato teze byla do značné míry vytvořena „uměle“ a jejím cílem je podporovat utváření – blíže neidentifikované – „evropské identity“ [Anderson 2006]. Bezesporu se přitom jedná o značně eurocentrický postoj, jakoby hodnoty jako mír či solidarita byly jen autentickými evropskými kvalitami. Tato stať chce odpovědět na otázku, co si o Evropské unii myslí obyvatelstvo vybraných neevropských zemí, zda ho také nahlíží jako „lepšího“ hráče na poli mezinárodních vztahů a jaká specifika unii připisuje.¹ Studie chce na základě představení poznatků z výzkumů veřejného mínění z různých zemí světa nastínit některé současné problémy, které jsou spojené s „image“ unie, tedy s tím, jak je vnímána. Argumentačně přitom vyjde z výzkumů různých institucí, které se těmito otázkami zabývaly.

V mezinárodních vztazích sehrává vnější vnímání jednotlivých aktérů velmi významnou roli. Má totiž rozhodující vliv na důvěryhodnost daného aktéra a tím i na úspěšnost jeho jednání. Evropská unie dosud přitom nevěnuje této perspektivě dostatečnou pozornost. Z různých šetření zabývajících se tím-

to pohledem vyplývá, že EU „má sice tendenci vyprávět světu, jak a co je třeba si myslet, ale ve skutečnosti vlastně neví, co si skutečně myslí“ [Lunch 2005]. Tato stať přitom analyzuje veřejné mínění, nikoli faktický vliv EU (např. v rámci konceptu Společné zahraniční a bezpečnostní politiky) na vybrané země. Je třeba to zmínit zejména proto, že míra vlivu veřejného mínění na utváření zahraniční politiky státu je v případě různých zemí značně odlišná.

Kdo zná Evropskou unii?

Třebaže se euro za posledních několik let stalo v mezinárodním obchodě důstojnou konkurencí americkému dolaru a Evropská unie vynaložila a vynakládá značné finanční prostředky na publikování informačních materiálů, brožur či jiných prezentací, včetně těch o strukturální pomoci rozvojem zemím prostřednictvím speciálních podpůrných programů, je zřejmé, že je na globálním poli dosud známá jen velmi málo. Tak například v Číně proběhl v roce 2001 výzkum, podle něhož udalo jen 23 procent Číňanů, že o EU něco vědí, přičemž většina deklarovala jen povrchní informace [Peruzzi, Poletti, Zhang 2007]. Podobné znalosti byly „naměřeny“ také ve výzkumu v Indii. Zde zůstává nadále dominantní vliv americké kultury, a to i přesto, že se unie snaží s touto zemí na různých úrovních otevřít a následně podporovat výměnné programy a ekonomické projekty. Většina indických studentů se tak nadále při plánování své kariéry primárně orientuje na USA a nikoli na unii [Lisbonne-de Vergeron 2006]. Přitom zviklat dosavadní dominantní postavení USA v této oblasti, si EU vytyčila jako velký cíl.

Lepšího výsledku bylo dosaženo při dotazování v Jižní Africe a Brazílii, unie byla v roce 2004 známá pro 45 procent Jihoafričanů [Fioramonti, Olivier 2007] a 43 procent Brazilců [Poletti 2007]. Jihoafričané vědí například více o OSN, Světové bance či jiných – jim bližších – regionálních uskupeních jako Africké unii. V Brazílii byla EU známější než například Světová obchodní organizace (WTO) nebo NAFTA. V zemích Latinské Ameriky dosahuje znalost unie nižších hodnot: jen 21 procent obyvatel Venezuely vědělo v roce 2004 o unii „alespoň něco málo“ [www.latinobarometro.org, 20. 3. 2009], podobné výsledky vykazují také další země jako Mexiko. Co se týče „image“ unie, tak pozitivně ji v regionu Latinské

Ameriky hodnotí v průměru každý třetí občan z těch, kteří o ní mají povědomí. U většiny z této skupiny však převládají indiferentní znalosti. Nejvyšších hodnot v Americe unie získala v USA, kde ji zná každý druhý občan.

Bez ohledu na region, v němž se šetření uskutečnila, můžeme konstatovat, že povědomí o unii mají především intelektuálové a politické a ekonomické elity. Nejčastěji jsou to ti, kdo mají s Evropou nějakou formu kontaktu. Jen malá část dotazovaných z různých zemí světa se domnívá, že Evropská unie je politicky úspěšným a důvěryhodným globálním aktérem. V roce 2002 to tvrdilo například jen 15 procent Jihoafričanů [Fioramonti, Olivier 2007: 407]. Podobně v Brazílii si to myslela jen menšina dotazovaných, a to ať už v souvislosti s celkovým vývojem (12 procent) či s úrovní demokracie (22 procent). Výrazně pozitivněji se k „image“ EU coby úspěšného *peacemakera* stavějí Američané, platilo to zejména za prezidenta George W. Bushe, kdy se Spojené státy netěšily v mezinárodní politice vůbec dobrému renomé [Poletti 2007: 278] a kdy se proti Bushovi otočilo i veřejné mínění ve vlastní zemi. Příznivě se vyvíjí veřejné mínění v Číně, unii pozitivně hodnotilo v roce 1990 30 procent z těch dotazovaných, kteří ji znali. V roce 2001 to bylo 40 procent a o tři roky později již 77 procent. S ohledem na intenzivní hospodářské vztahy s Čínou můžeme usuzovat, že dochází k celkovému posilování tohoto trendu [Peruzzi, Poletti, Zhang 2007: 316].

Další zajímavou perspektivu nabídl výzkum berlínské Bertelsmannovy nadace „World Powers in the 21st Century“ z roku 2006.² Plyne z něho, že EU je jen pro malou menšinu veřejnosti ve vybraných zemích světa nahlížena jako významná mocnost. Za globální mocnost ji označilo jen 7 procent Indů, což byl nejnižší výsledek ve sledovaných zemích. Nejpozitivněji byla unie hodnocena Japonci (25 procent) [Lucarelli, Fioramonti 2009a: 32]. Dotazování se soustředilo také na to, jakou roli bude EU sehrávat v budoucnosti (za dvacet let) a „image“ unie tady není dobrá. Celkově se posiluje pohled na USA coby jediné světové supervelmoci, přičemž světová veřejnost očekává v budoucnu zejména „soupeření“ s Čínou [Lennon, Kozlowski 2008].

Z šetření vyplývá jasná souvislost mezi znalostmi o EU a jejím hodnocení a dosaženým vzdělanostním stupněm, socioekonomickým zázemím a povoláním. EU je v různých šetřeních považována za globálního aktéra zejména příslušníky elit. Obraz unie je přitom z velké části utvářen na základě toho, jak jsou vnímány největší členské země EU. Vliv zde mají například dřívější koloniální vazby (v případě Velké Británie a Francie), hospodářská výměna (ovlivňuje např. pozitivní hodnocení Německa u Číňanů atd.) či kulturní styky. Kromě Británie a Francie patří k těmto „vůdcům“ unie ještě Německo. Evropská unie je často hodnocena jako „vedlejší produkt“ nejmocnějších členských států. V souvislosti s rozšířením o postkomunistické země včetně ČR se poněkud prosazuje povědomí o otevřenější „multikulturní“ unii, která je méně západní a která přijetím nových členů více dbá o vyrovnávání ekonomických a jiných standardů v Evropě. Co se týče četnosti výskytu EU v médiích ve vybraných velkých světových denících (mezi zkoumanými zeměmi byly např. USA či Indie), ukazují obsahové analýzy médií [Lucarelli, Fioramonti 2009a: 32; Koopmans, Erbe 2003; Peter, de Vreese 2004], že unii je dosud věnována jen malá pozornost a že se o ní nejčastěji píše v ekonomických přílohách, tedy v souvislosti s obchodem

a hospodářstvím. Politické dění v unii světové deníky prakticky pozornost nevěnují.

Kritika protekcionismu

V kontextu těchto analýz pak jistě nepřekvapí, že unie je nejčastěji interpretována jako hospodářský aktér na mezinárodním poli. Hned pro několik vlád, například čínskou, indickou či brazilskou, představuje dlouhodobě nejdůležitějšího obchodního partnera. V těchto, ale i jiných zemích je přitom mezi ekonomickými elitami rozšířena představa o EU jako protekcionistickém trhu. Kritizovány jsou různé subvence (například zemědělské) či netarifní obchodní bariéry, které brzdí obchodní vztahy s unii. Názorně to vyslovil například bývalý jihoafrický prezident Ghano Mbeki, když EU obvinil z dvojí morálky: na straně jedné usiluje ve svém prostoru o protekcionistickou politiku, na straně druhé však nutí rozvojové země k tomu, aby vůči ní otevřely své trhy v podobě různých zón volného obchodu atd. [ANC Today 12. 11. 2004; cit. dle Lucarelli, Fioramonti 2009b: 33]

Vnější vnímání EU coby partnera v obchodních otázkách značně utrpělo tím, že unie trvala na uzavření smluvních partnerství a zón volného obchodu (*Economic Partnership Agreements/EPAs*) se zeměmi afrického, karibského či pacifického regionu (při současném respektování protekcionismu). Tak například zástupci Africké unie dlouhodobě oceňují EU jako úspěšný model integrace chudých a bohatých, za to ji však kritizují za jednostrannou rozvojovou politiku, která se v mnohém májí účinkem [Fioramonti, Olivier 2007].

Ocenění mírových iniciativ

Evropská unie je stále častěji spojována s mírovými iniciativami a s podporou demokracie. Například Indové hodnotí pozitivně mírové úsilí unie v Kašmíru nebo na Srí Lance a podobně Indie, ale i Čína oceňují snahu o diplomatické řešení konfliktů v Severní Koreji či Íránu (jeho atomového programu). Jednání unie a jejích představitelů je zde často konfrontováno se silovými postoji Spojených států a unie si také za to zasluhuje již zmiňované označení *soft power*. Podobně pozitivní jsou také postoje unie vůči regionu Blízkého východu. V roce 2005 proběhlo například v Libanonu šetření, z něhož plyne, že většina Libanonců (54 procent) oceňuje unii za pozitivní vliv na utváření svobody, demokracie a ochranu lidských práv [Lucarelli, Fioramonti 2009b: 33]. Negativně se naopak vůči unii a jejím snahám za prosazování míru vyjadřují obyvatelé Palestiny. Ti unii kritizují zejména za to, že nedostatečně využívá svého ekonomického vlivu a tlaku na Izrael, aby s Hamasem dlouhodobě usiloval o mírový dialog.

Postoj EU v oblasti udržování míru je však vesměs hodnocen pozitivně, a to zejména v těch zemích, s nimiž unie uzavřela v otázkách zahraničních a bezpečnostních partnerství (Brazílie, Indie, Japonsko, Čína). Nositeli těchto názorů jsou opět zejména příslušníci elit, a to zejména politických. Zajímavé je přitom to, že EU je skutečně považována za jakéhosi vykonavatele či podporovatele mírových iniciativ. Je jí tedy jistě připisována větší role, než jakou sama sehrává. Tyto pozitivní názory je pravděpodobně opět dobré včlenit do kontextu postojů vůči USA a souvisí také s kritikou systému *global governance* a hegemoniálním postavením Spojených států.

Závěr

Z výše uvedených údajů plyne, že Evropská unie nepředstavuje ve většině zemí světa důležité téma veřejného (či mediálního) diskurzu. Kromě toho je patrná disproporce mezi tím, jak se vidí sama unie a jak ji nahlízejí lidé, vládnoucí elity a média v neevropských zemích. Dokonce je možné vypořadovat zcela převrácený vztah mezi „pozitivní image“ a „politickou efektivitou“ unie. Tak například oblasti, které jsou „zvnějšku“ interpretovány jako pozitivní, prospěšné a efektivní – například diplomacie, podpora demokracie, multilateralismus atd. – patří k těm, v nichž unie nedosahuje až tak pozitivních výsledků a jejichž efektivita v unijní politické praxi je spíše nízká [Mitzen 2005]. Za všechny lze uvést nekonečné debaty o tom, jak by měl v reálné politice – a nikoli jen na papíře – vypadat koncept společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Dnes platná Lisabonská smlouva zde sice posiluje (a utváří) institucionální struktury, které tyto aktivity mají posílit, přenesení do praxe však bude mimořádně složité zejména v kontextu debat velkých a malých států. Na druhou stranu je ve výzkumech často vyslovována kritika těch oblastí, v nichž naopak unie mluví jedním hlasem a v nichž je schopna sehrávat skutečně silného aktéra. Platí to zejména o světovém obchodě a hospodářských vztazích a o kritice protekcionistického chování Bruselu

(v oblastech jako společné zemědělské politice atd.), které značně narušují obraz férového aktéra na poli mezinárodního obchodu.

Tyto poznatky by měly vyvolat v bruselských institucích debaty o správnosti komunikačních strategií, které by posilovaly důvěryhodnost unie. Ovšem lze přepokládat, že zejména díky multicentrické institucionální struktuře se v brzké době jen stěží může podařit nějak výrazně vylepšit a sjednotit „image“ unie navenek. Lisabonská smlouva sice zacílila vytvořením pozice stálého předsedy Evropské rady na to, aby se vylepšilo postavení unie (také) vůči neevropským aktérům mezinárodních vztahů, ovšem vše se de facto ještě zkomplikovalo, to když k této permanentní funkci předsedy zůstává ještě „rotující“ předseda Evropské rady. Podařilo se tedy zdánlivě skloubit nadnárodní a mezivládní faktor vládnutí, výsledkem však není a pravděpodobně ani nebude efektivnější forma vládnutí. To, ale i jiné dosud nevyjasněné otázky „vztažování“ unie navenek související s její institucionální fragmentarizací, sebou přináší četná rizika budoucího utváření obrazu unie a nadále tak poskytují prostor pro to, aby si občané, ale i elity v neevropských zemích utvářeli obraz o unii prostřednictvím největších členských zemí, zejména Francie, Velké Británie a Německa a nikoli prostřednictvím faktických činů představitelů unie.

literatura

- Anderson, B. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.
- Drulák, P. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Fiala, P., M. Pitrová. 2009. *Evropská unie*. Brno: CDK.
- Fioramonti, L., G. Olivier. 2007. „Altruism of Self-Interest? An Exploratory Study of the EU's External Image in South Africa“. *European Foreign Affairs Review* 12 (3): 401–419.
- Koopmans, R., J. Erbe. 2003. *Towards a European Public Sphere? Vertical and Horizontal Dimensions of Europeanised Political Communication*. Discussion Paper SP IV 403. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Lennon, A. T. J., A. Kozłowski. 2008. *Global Powers in the 21st Century. Strategie and Relations*. Washington: Mit Press Ltd.
- Lisbonne-de Vergeron, K. 2006. *Contemporary Indian Views of the European Union*. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Lucarelli, S., L. Fioramonti. (eds). 2009a. *External Perceptions of the European Union as a Global Actor*. London: Routledge.
- Lucarelli, S., L. Fioramonti. 2009b. „Das globale Image der Europäischen Union“. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 23-24: 30-35.
- Lunch, D. 2005. *Communicating Europe to the World: What Public Diplomacy for the EU?* EPC Working Paper 21. Brusel: European Policy Centre.
- Mitzen, J. 2005. „Reading Habermas in Anarchy: Multilateral Diplomacy and Global Public Spheres“. *American Political Science Review* 99 (3): 401–417.
- Nye, J. S. 2004. *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: PublicAffairs.
- Peruzzi, R., A. Poletti, S. Zhang. 2007. „China's Views of Europe: A Maturing Partnership“. *European Foreign Affairs Review* 12 (3): 311–330.
- Peter, J., C. H. de Vreese. 2004. „In Search of Europe. A Cross-National Comparative Study of the European Union in National Television News“. *The Harvard International Journal of Press/Politics* 9 (3): 3–24.
- Poletti, A. 2007. „The EU for Brazil: A Partner Toward a Fairer Globalization“. *European Foreign Affairs Reviews* 12 (3): 271–285.

Lukáš Novotný přednáší politologii a mezinárodní vztahy na Univerzitě J. A. Komenského v Praze a na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Publikuje o tématech evropských studií a česko-německých vztahů. Lze ho kontaktovat na adrese: novotny.lukas@ujak.cz.

¹ Vycházím přitom z kvantitativních reprezentativních šetření provedených v různých zemích světa (příčemž zohledněny jsou zejména významní aktéři z kontinentů Afrika, Amerika a Asie). Některé výzkumy jsou staršího data, a to proto, že se nepodařilo nalézt aktuálnější výsledky. Autor si je vědom, že např. šetření z roku 2002 mohou v kontextu vývoje konceptu Společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie působit zastarale, přesto je uvádí, neboť se domnívá, že alespoň nastiňují dlouhodobější trendy ve veřejném mínění daných zemí (či zemí daného regionu). Zároveň

však nechce přeceňovat zejména některá svá tvrzení, která poněkud zevšeobecňují mínění neexistující „světové veřejnosti“. Do článku jsou dále zařazeny také poznatky z výzkumů jiné povahy jako analýzy médií či postojů elit.

² Výzkum byl uskutečněn v následujících zemích: Brazílie, Čína, Francie, Německo, Indie, Japonsko, Rusko, Velká Británie a Spojené státy americké.

Viz http://www.bertelsmann-stiftung.de/bst/en/media/xcms_bst_dms_19189_19190_2.pdf (14. 2. 2010)

Česká sociologie, empirický výzkum a zdroje dat

Tomáš Čížek

Czech sociology, empirical research and data sources

Abstract: The text has two parts. The first part attempts to give a broader overview of empirical sociological research in the Czech Republic on the basis of available data from project databases. The main producers of empirical research in the Czech Republic and the thematic focus of this research are then analyzed. In the second part of the article the access to the already available data sources is described, especially to those data files that are stored in the Sociological Data Archive. Important international surveys, which took place also in the Czech Republic and access to data files from this projects is then presented.

Keywords: empirical sociological research, data archives, Czech Republic.

Úvod

Česká sociologie si stejně jako celá společnost připomíná dvacet let svobodného a poměrně nerušeného rozvoje. Po roce 1989 se podmínky pro celou vědeckou disciplínu zásadním způsobem změnilly. V tomto textu se budu snažit popsat, jakým způsobem se v tomto dvacetiletém období vyvíjela jedna důležitá součást české sociologie, kterou je akademický, nekomerční sociologický výzkum. Analýzou údajů z databáze Rady pro výzkum, vývoj a inovace se pokusím o načrtnutí pohledu na oblast sociologického výzkumu v České republice. V druhé části článku se pokusím podat přehled v současnosti dostupných datových zdrojů, jež je možné prostřednictvím datových infrastruktur volně užívat k pedagogickým a nekomerčním výzkumným aktivitám.

Ještě před samotným přehledem údajů za poslední dvacetiletí, považuji za nutné podívat se jen krátce do historie empirického výzkumu na území českých zemí. Následující řádky jsou pouze uvedením do kontextu předmětu tohoto článku a nejsou vyčerpávajícím přehledem, ale spíše stručným exkursem do historie. Empirický výzkum provozovali, byť v ne dnešní podobě, již někteří ze zakladatelů české sociologie, mezi nimi například Inocenc Arnošt Bláha, který organizoval dotazníkové šetření na vzorku 150 respondentů, které bylo vyhodnoceno převážně kvalitativní metodou

[Janák 2009]. Po válce byl dokonce založen Československý ústav pro výzkum veřejného mínění, který byl podřízen tehdejšímu ministerstvu informací. S nástupem komunistického režimu byla sociologie jako vědní disciplína institucionálně zrušena. V šedesátých letech spolu s obnovením sociologie jako vědní disciplíny a spolu s jejím opětovným etablováním jako oboru na vysokých školách a také na půdě nově založeného Sociologického ústavu Československé akademie věd došlo i k realizaci empirických šetření. Nejvýznamnějším příkladem je výzkum Československá společnost, který byl realizován Pavlem Machoninem a okruhem jeho spolupracovníků v letech 1965 – 1968 [Machonin a kol. 1969]. Nicméně po událostech roku 1968 se v slibně nastoupené cestě nepokračovalo. Členům výzkumného týmu bylo dokonce postupně znemožněno se sociologii dále aktivně věnovat a kniha samotná vyšla jen s velkými obtížemi. V období normalizace se sociologie nacházela v poměrně neradostném stavu, i když se již rozhodně nejednalo o bytí a nebytí oboru, ale spíše o jeho celkovou kvalitu. Výzkumy se samozřejmě dělaly i v této době, ale v mnohem skromnějším počtu než dnes. Jiřina Šiklová ve svém článku publikovaném v Sociologickém časopise popisuje oficiální, ale také jeden neoficiální, nelegální výzkum veřejného mínění [Šiklová 2004]¹. Podle autorky je možné údaje, které jsou dostupné ve formě výzkumných zpráv, do jis-